

ישעיהו פרק נח

פרק נח הוא נבואה על אופיו הרצוי של הצום. הנביא מבקר את קיום הצום בפועל על ידי העם בדרך המביאה להרעת היחסים בין אדם לחברו, צום כזה לא יענה ולא יתקבל לרצון בפני ה'. הצום והתפילות יתקבלו כאשר הן יהיו מלוות בחסד ובהיפתחות לאחר. הפרק מסתיים בפסוקים על יום השבת, המתקשרים לדברי הנביא בדבר אופיו של יום הצום הרצוי כיום של שביתה מחפצי האדם. הפרק יילמד בשני שיעורים.

שאלות מכוונות למידה:

- העם צם ודורש את ה' - מדוע מעשיהם אינם רצויים?
- מהי עבודת ה' הרצויה על פי הפרק?
- כיצד הפסוקים המסיימים את הפרק בדבר השבת משלימים ומתקשרים לנבואת הפרק על יום הצום הרצוי?

2..... מבנה הפרק

3..... א-ז: התוכחה על אופיו של הצום

5..... ו-יב: הצום הרצוי ושכרו

9..... יג-יד: שמירת שבת ושכרה

12..... הקשר רחב (רשות)

14..... הקשר אישי (רשות)

מבנה הפרק

<p>(א) קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם:</p>	<p>הצו לנביא</p>
<p>(ב) ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון: (ג) למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו: (ד) הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא תצומו ביום להשמיע במרום קולכם: (ה) הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכה כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה:</p>	<p>תיאור מעשי העם טענת העם תוכחת הנביא</p>
<p>(ו) הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו: (ז) הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם: (ח) אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמוח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך: (ט) אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און: (י) ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים: (יא) ונתך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: (יב) ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת:</p>	<p>המעשים הראויים הנלוים לצום ראוי (סור מרע ועשה טוב) התוצאות של המעשים הראויים ככל שהמעשה ראוי יותר הקשר עם הקב"ה עמוק יותר</p>
<p>(יג) אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: (יד) אז תתענג על ה' והרכבתיך על במותי (במתי) ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר:</p>	<p>שמירת השבת ושכרה</p>

א-ז: התוכחה על אופיו של הצום

בפרק נח נבואה על אופיו הרצוי של הצום. הנביא מבקר את הצום כפי שהוא מתבצע על ידי העם, בדרך המביאה להרעת היחסים בין אדם לחברו, ואומר כי צום כזה לא ייענה ולא יתקבל לרצון לפני ה'.

הנבואה בנויה מתיאור הצום אשר אינו מתקיים לרצון, (בפסוקים א-ז) ולאחריו פירוט הדרך הראויה והרצויה לקיום הצום ותוצאותיו הטובות (פסוקים ח-יב) הפרק מסתיים בפסוקים על השבת ומעלותיה. (פסוקים יג-יד) בפרק זה חוזר הנביא ומדגיש את אותם יסודות אמונים עליהם התנבא בפרק א. כבפרק א הפותח את ספר נבואות ישעיהו, מודגשת העובדה כי עבודת ה' אשר מתקבלת לרצון בפני ה',

היא רק כזאת הכוללת בתוכה מצוות בין אדם לחברו, כמצוות בין אדם למקום. כל ניסיון להפריד ולחלק בין המצוות, משאירה את עבודת ה' בתחום שבין אדם למקום- ריקה מתוכן, וכתוצאה מכך היא לא מתקבלת לרצון לפני ה'. דרך התיקון היא ההבנה כי עבודת ה' בתחום המקדש, התפילה, החגים וימי הצום, חייבת להיות שלובה יחד עם הליכה בדרכי ה' בתחום שבין אדם לחברו. בהגנה ובחמלה על החלש ובשמירת חברה שבה יש חסד, צדק ומשפט, שהם, הם, כמצוות בין אדם למקום, ההליכה בדרכי ה' ושמירת מצוותיו.

הערה למורה: זוהי הנבואה האחרונה מנבואות ישעיהו אשר נלמדת בתוכנית הלימודים. זו הזדמנות 'לסגור מעגל' ולהראות כיצד עניינים מהותיים בנבואות ישעיהו חוזרים ומקבלים דגש בנבואותיו. כך ראינו בפרק א אשר פתח את עינויינו בפרקי ישעיהו, ביקורת בדבר עבודת ה' המלווה בהתנהגות חברתית שאינה ראויה, וכך גם בפרק נח אשר מסיים את לימודינו בשלב זה.

התוכחה על אופיו של הצום

א קרא בגרון אל תחשך פשוף הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם: ב ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצו כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזבישאלוני משפטי צדק קרבת א-לוהים יחפצו: ג למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדעהן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עציבכם תנגשו: ד הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשעלא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם: ה הבה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכך באגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה'.

בפסוק א נקרא הנביא להוכיח את העם על פשעם וחטאתם.

- כיצד יש להבין את פסוק ב אשר מתאר לכאורה מצב בו העם דורש את ה', חפץ לדעת את דרכי ה', עושה משפט צדק ומבקש את קרבת אלוקים?

מצודת דוד (ב) :

כגוי אשר צדקה עשה - כאלו היה גוי העושה צדקה בכל עת ולא עזב משפט אלהיו שדרכו לחקור לדעת את המשפט כן ישאלני הם משפטי צדק וחפצים להתקרב אל אלהים לדעת מצותיו ור"ל כן מראין עצמם כאלו היו חרדים על המצות אבל לא כן הוא :

המילה 'חפץ' החוזרת שלוש פעמים בפסוקים ב-ג :

ב וְאוֹתֵי יוֹם יוֹם יְדַרְשׁוּן וְדַעַת דָּרְכֵי יִחְפְּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר צָדְקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהֵיוּ לֹא עָזַב יִשְׁאַלֻנִי מִשְׁפָּטֵי צֶדֶק קִרְבַּת אֱ-לוֹהִים יִחְפְּצוּן : ג לָמָּה צָמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עֲנִינֵנוּ נִפְשָׁנוּ וְלֹא תִדְעֵהוּ בְיוֹם צָמְכֶם תִּמְצְאוּ חֶפֶץ וְכָל עֲצָבֵיכֶם תִּנְגְּשׁוּ :

בפסוק ב היא נזכרת פעמיים בתיאור רצונו של העם כביכול בקרבת הקב"ה ודרכיו. אולם בפסוק ג, היא נזכרת במשמעות הפוכה, בה בקשת העם היא למעשה לעשות את חפצם, ולא את רצון ה'. רצונם האמיתי איננו בקרבת ה' כי אם בהשגת ממון הכרוכה בפגיעה באחרים.

הערה למורה: השימוש המנוגד באותה מילה מחדד את הפער העמוק בין כוונותיהם המוצהרות לבין מעשיהם בפועל.

רד"ק (ג-ד) :

למה צמנו - והם אומרים לי : למה צמנו ולא ראית תעניותינו, ולא קיבלת תפלתינו? ... והתשובה : הן ביום צומכם, ואיך אראה צומכם ואינו כי אם למריבה? כי ביום התענית יאספו העם וירא האדם בעל חובו וישאל ממנו חפצו, כלומר : חובו, כי ימצאנו ביום התענית, ואם לא יתן, ינגוש אותו וידחקנו עד שיתן, וגם יכנו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו. **הנה כי אין צומכם לאל כי אם לצורכיכם.**

וכל עצביכם תנגשו- העמקה :

רש"י (ג) : **עצביכם** - בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידיכם, אתם נוגשים אותם ביום צומכם. רד"ק (ג-ד) : **עצביכם** - ממונכם, כמו 'ועצביך בבית נכרי' (משלי ה, ז), כי הממון יגיע האדם ועצבונו.

ו-יב: הצום הרצוי ושכרו

לאחר התוכחה בדבר הקיום המוטעה של יום הצום על ידי העם, קורא הנביא לדרך הנכונה לקיום הצום ולשכר היבוא בעקבותיו.

הנביא מציג את המצב הרצוי בשני תיאורים.

בשלב הראשון, בפסוקים ו-ט, הנביא דורש מן העם את המעשים אותם הם נדרשים לעשות מצד הדין, על מנת שיזכו בישועת ה' ובקרבתו. פעולות אלה הן בתחום הצדק, החסד וראיית החלש.

בשלב השני, בפסוקים ט-יב, מוצגות הנהגות מעולות עוד יותר, אשר נעשות לפני משורת הדין, על ידי מי שרצונו בעשיית טוב ובאהבת ה' וגדול השכר אשר יגיע בעקבותם.

שלב ראשון - פסוקים ו-ט :

ו **הלא** זה צום אֲבָחֶרְהוּ פֶתַח תְּרִצְבוֹת רָשָׁע הַתֵּר אֲגִדּוֹת מוֹטָה וְשִׁלַּח רִצּוּצִים חֲפְשִׁים וְכָל מוֹטָה תִּנְתְּקוּ:

ז **הלא** פָּרַס לָרָעַב לַחֲמֻדָּעֵנִים מְרוּדִים תָּבִיא בַּיִת כִּי תִרְאֶה עָרִם וְכִסִּיתוּ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם:

בעקבות קיום זה של יום הצום, מגיע השכר :

ח **אז** יִבְקַע פֶּשַׁח אֹרֶךְ וְאֶרְכָּתֶךָ מִהֲרָה תִצְמַח וְהִלֵּךְ לְפָנֶיךָ צִדְקָךָ כְּבוֹד ה' יֵאֱסָפֶךָ:

ט **אז** תִּקְרָא וְה' יַעֲנֶה תְּשׁוּעָה וְיֵאמֶר הַנְּנִי

בפסוקים ו-ז הוצגו דרישות בסיסיות מן האדם. הן בפעולות 'סור מרע' והן בפעולות 'עשה טוב', ולאחריהן הבטחת שכר :

הפעולות הנדרשות הן :

- הימנעות מאכזריות ושעבוד.
- הגנה על החלשים : האכלת הרעבים, מציאת קורת גג לעניים וביגוד לערומים.

השכר על פעולות אלה מתואר כזריחת אור השחר, והוא כולל שני מרכיבים :

- ישועת ה' ועזרתו.
- קרבת אלוקים.

תשובת הנביא לטענת העם בפסוק ג:

השכר המתואר בפסוקים ח-ט, היא קרבת אלוקים ושמיעתו לקריאת האדם, אותה ביקש העם בפסוק ג: לְמָה צָמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עֵינֵינוּ נִפְשָׁנוּ וְלֹא תִדְעֵנוּ!

בפסוקים אלו, מצביע הנביא על הדרך הנכונה להגיע לכך שהקב"ה יראה ישמע וייענה לקריאת האדם בפסוק ט: אֲזַ תִּקְרָא וְה' יַעֲנֶה תְּשׁוּעָה וְיֵאמֶר הַנְּנִי!

שלב שני - פסוקים - ט-יב:

ט אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און: י ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע

בעקבות קיום זה של יום הצום, מגיע השכר:

וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים: יא ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתך יחליץ
והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: יב ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם
וקרא לך גדר פרץ משבב נתיבות לשבת:

מלבי"ם (י, יא):

ותפק. רצה לומר ההצלחה שהזכיר עד הנה יהיה בעבור מה שיסור מרע, כמ"ש פתח חרצובות רשע, וכן הצדקה שחשב שיתן לעני לחם כסות דירה הוא רק מצד שלא יתאכזר, כי המניעה הוא עבירה ונענש ע"ז.

עתה אומר אבל אם מלבד המניעה מרע, תוסיף עוד לעשות טוב **מאהבת הטוב בעצמו ומאהבת ה'** עד שתפק לרעב נפשך, שחוץ מה שתתן לו מה שאתה מחויב על פי התורה תוציא לו גם את נפשך שתתן לו **בלב שלם ונפש שמחה בשמחת המצוה בעצמך**, ולא תתן לו לחמך לבד כמו שכתוב: הלוא פרוס לרעב לחמך, כי תתן לו גם את נפשך, וגם נפש נענה תשביע, מלבד שתשביע גופו במאכל תשביע גם נפשו ברוח נדיבה ובדברי נחומים, אז שכרך גדול יותר מאד מהקודם, שנגד מה שכתב תחלה אז יבקע כשחר אורך אמר וזרח בחשך אורך שיזרח פתאם בפעם אחד, ולא בהגיע תור האור כשחר הבא בסוף הלילה, רק גם בחשך יזרח לך אור.

ונחך. ונגד שאמר אז תקרא והי' יענה, אומר כי עתה לא תצטרך לקריאה כלל כי הי' ינחה אותך תמיד בלי הפסק רגע.

מלבי"ם בפירושו מסביר כיצד הפעולות הנדרשות בפסוקים ו-ז, הן בבחינת מידת הדין, וחובה על האדם לנהוג בהן על מנת לקיים חברה מתוקנת על פי רצון ה'. עומת הפעולות המתוארות בפסוקים ט-יב, אשר הן פעולות של נדיבות לפנים משורת הדין.

בהתאם לכך מתואר השכר. השכר המתואר בפסוק ח מושווה לזריחת השחר, אשר היא טבעית, ואילו בפסוק י מתואר אור הזורח בחושך, מעשה מופלא ולא בדרך הטבע.

מידה כנגד מידה:

אם הטענה של העם בתחילת הפרק היתה כנגד זה שהי' לא נענה להם: 'למה צמנו ולא ראית'.

הנביא מציב לפניכם את האפשרות האמיתית לקשר עם הקב"ה.

כגודל המעשה של האדם כך עוצמת הקשר שלו עם הקב"ה:

אם נוהג האדם בעוול וברשעות, הרי שלא יהיה לו קשר עם הקב"ה, והוא לא יענה לקריאתו.

אם יפעל האדם את הפעולה הטבעית של מניעת רע, יזרח אורו באופן טבעי כמו השחר, והי' יענה לתפילתו.

ויותר מכך, אם יפעל פעולה שהיא מעבר לכך, בנדיבות ליבו, לפני משורת הדין, מתוך רצון לעשות טוב ומאהבת ה', הרי שיזרח אורו במהירות בדרך ייחודית. וה' ילווהו תמיד, עוד בטרם יקראהו האדם.

בשני השלבים מצויים מצוות 'סור מרע' ומצוות 'עשה טוב', אך ככל שמעשה האדם רחב ועמוק יותר, כך גם הקשר שלו עם הקב"ה ושכרו- גדול יותר. ניתן לראות זאת בטבלה המסכמת הבאה:

בין הצום המצוי לצום הרצוי:

הנביא מתאר בפרקנו את הצום המצוי, שאינו לרצון, ולעומתו את תיאורי הצום הרצוי והראוי לפני ה':

לבוש שק מול הלבשת העני	הרכנת ראש מול פתיחת ושחרור עבדים	עינוי וצום מול האכלת הרעב		
וְשָׂק וְאֶפֶר יִצְיַע	הִלְכֵךְ כְּאֶגְמוֹן רֹאשׁוֹ	יוֹם עֲנוּת אָדָם נִפְשׁוֹ לָמָּה צָמְנוּ ... עֵינֵינוּ נִפְשָׁנוּ (ג)	הֲכִזָּה יִהְיֶה צוֹם אֲבָחְרָהּ... הֲלִזָּה תִקְרָא צוֹם יוֹם רְצוֹן לֵהי?	הצום המצוי (ה)
כִּי תִרְאֶה עָרִם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְשָׂרָךְ לֹא תִתְעַלֵּם:	פִּתַח תִּרְצָבוֹת רְשָׁע הַתֵּר אֲגִדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים וְכָל מוֹטָה תִּנְתָּקוּ	הֲלוֹא פָרַס לָרֵעַב לַחֲמֶד וְעֵנִיִּים מְרוּדִים תִּבְיֵא בֵית... וְתִפֵּק לָרֵעַב נִפְשָׁךְ וְנִפְשׁ נַעֲנָה תִשְׁבִּיעַ	הֲלוֹא זֶה צוֹם אֲבָחְרָהּ	הצום הרצוי (ו-ז)

מדברי הנביא עולה שבעם רווחת התפיסה המוטעית, שעצם הצום מביא לקרבת ה', להבנתם הפעולות של עינוי הנפש, כפיפות הקומה, ולבישת שק ואפר, די בהן בכדי להגיע לקרבת ה' (כמפורט בטבלה בשורת "הצום המצוי").

כנגד זאת זועק הנביא, שצום מחייב שינוי מעשי בחיים ביחס לחלש שבחברה ("הצום הרצוי"):-

- האכלת רעבים ועניים
- הימנעות מאכזריות ושעבוד החלש
- הלבשת ערומים.

שלוש הפעולות ביחס לחלש, מקבילות לביטויי הצום החיצוניים:

- "נפש נענה תשביע" כנגד "ענינו נפשונו"
- הימנעות מאכזריות ומשעבוד כנגד "הלכך כְּאֶגְמוֹן רֹאשׁוֹ"
- הלבשת ערומים כנגד לבישת שק ואפר.

נראה שכוונת הנבואה היא להעניק משמעות אחרת לצום. הצום איננו "טקס", אלא אמצעי לעורר את הלב לשינוי מעשי:

- בכך שהאדם אינו אוכל הוא אמור לחוש בצער העניים הרעבים, כך שהצום יביא אותו להאכילם.
- כפיפת הראש עשויה להביאו לשחרור העבדים מעולם,
- לבישת השק ראוי תביא אותו לידי כיסוי הערומים ודאגה להם.

אם כך, אין הנביא יוצא כנגד הצום, אלא מוכיח את העם אשר מקיימים את הצום בצורה לא נכונה. הנביא קורא לקיום מעשי הצום בדרך בה הם פועלים על האדם לחזור בתשובה, לתקן מעשיו ולחוס על החלש.

העמקה: בבא בתרא דף ט עמוד ב (על פי ביאור יד רמה)

א"ר יצחק הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, דכתיב 'הלא פרוס לרעב לחמך וגו' מה כתיב בתריה -

1. אז יבקע כשחר אורך
2. וארכתך מהרה תצמח
3. והלך לפניך צדקך
4. כבוד ה' יאספך
5. אז תקרא וה' יענה
6. תשווע ויאמר הנני.

והמפייסו בדברים מתברך בי"א, דכתיב 'ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע'. מה כתיב בתריה -

1. וזרח בחשך אורך
2. ואפלתך כצהרים
3. ונחך ה' תמיד
4. והשביע בצחצחות נפשך
5. ועצמותיך יחליץ,
6. והיית כגן רוה
7. וכמוצא מים אשר יזבו מימיו,
8. ובנו ממך חרבות עולם
9. מוסדי דור ודור תקומם
10. וקרא לך גדר פרץ
11. משובב נתיבות לשבת:

יג-יד: שמירת שבת ושכרה

פרק מרכזי זה, אשר פתח בתוכחה קשה על קיום לא נכון של ימי הצום, מסתיים בפסוקים אודות השבת, קדושתה, כבודה והעונג הטמון בה.

ימי הצום, כימי השבת מהווים ימים אשר נדרשת בהם עבודת ה' מיוחדת. הפרק מסתיים בפסוקים מרוממים ומחזקים, בדבר הדרך הנכונה לקיים את ימי השבת, הכוללים את קדושת השבת ואת כבוד השבת.

אנו למדים שניתן להגיע לעבודת ה' דרך עונג ולא רק דרך עינוי, אם לב האדם מכוון לעשיית רצון ה', תוך ביטול החפץ האישי, על מנת לעשות רצון ה' וחפצו ועל מנת להגיע לקרבת אלוקים. החתימה בכיבוד ועונג השבת נותנת את התשובה המלאה לשאלת העם בתחילת הפרק ובכך סוגרת את הנבואה ומשלימה אותה.

בתחילת הפרק מוצג רצון העם לקרבת אלוקים:

"דעת דרכי יחפצון... קרבת אלוקים יחפצון".

ותשובת הנביא היא כי הקרבה אל ה' מושגת באמצעות ביטול החפץ האישי אל מול חפצי שמים: ("אם תשיב... ממצוא חפצך" בניגוד ל"הן ביום צומכם תמצאו חפץ").

השביתה והשבת הרגל מדרכי האדם ביום השבת, היא שתביא אותו לידיעת דרכי ה'.

ובאמצעות כיבוד ועינוג השבת יזכה האדם להתענג על ה'.

יג אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי

וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר:

יד אז תתענג על ה' והרכבתך על בְּמַתִּי אֶרֶץ

והאכלתיך נחלת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִי ה' דָּבָר:

כמו בחלקו הקודם של הפרק גם כאן אנו מוצאים 'סור מרע': אם תשיב משבת רגלך (איסור שבות) ו'עשה טוב': וקראת לשבת עונג.

הלכות שבת הנלמדות מפסוקים אלו

דברי הנביא כאן שימשו מקור לחז"ל בהגדרת אופיה של השבת.

מפסוקים אלו נלמדים הלכות לא תעשה, מלבד איסורי ל"ט אבות מלאכה, וכן הלכות עשה.

הרמב"ם מפרט דיני לא תעשה הנלמדים מפסוקים אלו:

משנה תורה לרמב"ם, הלכות שבת כד, א-ב:

"יש דברים שהן אסורין בשבת, אף על פי שאינן דומין למלאכה, ואינם מביאין לידי מלאכה, ומפני מה נאסרו? משום שנאמר 'אם תשיב משבת רגלך, עשות חפצך ביום קדשי' (ישעיהו נח, יג), ונאמר 'וכיבדתו מעשות דרכיך, ממצוא חפצך ודבר דבר' (שם).

לפיכך אסור לאדם להלך בחפציו בשבת, ואפילו לדבר בהן, כגון שידבר עם שותפו מה ימכור למחר או מה יקנה, או היאך יבנה בית זה, ובאיזו סחורה ילך למקום פלוני - כל זה וכיוצא בו אסור שנאמר "ודבר דבר", דיבור אסור. והרהור מותר.

אסור לאדם לפקוד גינותיו ושדותיו בשבת, כדי לראות מה הן צריכין או היאך הן פירותיהן, שהרי זה מהלך לעשות חפצו.

וכן אסור לאדם שייצא בשבת עד סוף התחום ויישב שם עד שתחשך כדי שיהיה קרוב לעשות חפצו במוצאי שבת, שהרי נמצא הילוכו בשבת לעשות חפצו".

רד"ק מפרט דיני עשה- עונג שבת- הנלמדים מפסוקים אלו :

רד"ק: (יג)

אם תשיב - מצות לא תעשה

וקראת לשבת עונג - מצוות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים עריבים וטובים, שמתוך שישנהו משאר הימים לטוב, יזכור מעשה בראשית, ושהאל חדשו מאין, ושבת ביום השביעי, ומתוך כך ישבח לאל ויפארהו בפיו ובלבבו ותתענג נפשו בו.

פעמיים מוזכר העונג בפסוקים אלו.

יג אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי

וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד

וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר :

יד אז תתענג על ה' והרפיתך על בְּמַתִּי אֶרֶץ

והאכלתיך נחלת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִי ה' דָּבָר :

בפעם הראשונה, בפסוק יג האדם מצווה לקרוא לשבת "ענג" ובפעם השנייה, בפסוק יד, מוצג השכר לו יזכה האדם השומר את השבת בכך שהוא יזכר **להתענג על ה'**. אם כך השכר מוצג 'מידה כנגד מידה' (כך מפרש גם ר' יוסף קרא)

העמקה

רד"ק (יד):

אז תתענג על ה'- אם תענג את השבת, תתענג על ה'.

כלומר: ישפיע לך טובות, עד שתתענג עליו ותודה בו ובטובו כי מאתו הכל.

והיתענוג על ה" הוא תענוג הנפש.

על הקשר בין שני חלקי הפרק. התוכחה על הצום ופסוקי השבת:

בחתימת הפרק אנו למדים שלא רק בעינינו, אלא גם בעונג יש אפשרות להתקרב אל ה'. כך כותב

'דעת מקרא':

"האזהרה על השבת באה בסיום ההטפה על הצום הרצוי ורומזת, שלא יחשוב העם, ש'יום רצון לה' הוא יום צום בלבד, ורק בו אפשר להשיג 'קרבת אלוהים'. אלא גם ביום השבת אפשר להתקרב אל ה' ולהפיק את רצונות, ולא על ידי עינוי אלא על ידי עונג, ולא על ידי ניוול שבהצעת שק ואפר אלא על ידי כיבוד."

לפי 'דעת מקרא' יש שתי דרכים בהן ניתן להתקרב אל ה'. הדרך הראשונה, הרווחת יותר, היא עינוי וסיגוף הגוף בעזרת צום. הנביא מציע בנבואתו דרך שניה להתקרב אל ה' - שמירת שבת שכוללת עינוג הגוף. במקום עינוי הגוף ביום צום הוא מציע לענג את הגוף ביום השבת. הצום מסמל את עבודת ה' **מיראה**, ואילו השבת מסמלת את עבודת ה' **מאהבה**.

העמקה:

בראשית הפרק ראינו כיצד פרק נח עוסק באותם נושאים שהועלו בפרק א. על כך יש להוסיף, כי בנבואת התוכחה של פרק א' מתנה הנביא ישעיהו בנבואתו ומזהיר: (יט) אִם תֵּאָבֹדוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוֹב הָאָרֶץ תֹּאכְלוּ: (כ) וְאִם תִּמְאָנוּ וּמְרִיתֶם חָרֵב תִּאָּכְלוּ כִּי פִי ה' דֹּבֵר וְאִילוּ בִּפְרָקוֹ מִתְנַה הַנְּבִיא יִשְׁעִיָּהוּ אֶת דְּבָרָיו (אם תשיב משבת רגליך) ומסיים בהבטחה: (יד) אֲזֻ תִתְעַנֵּג עַל ה' וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בְּמוֹתַי בְּמִתֵּי אָרֶץ וְהִאֲכַלְתִּיךָ נְחֹלֶת יַעֲקֹב אֲבִיךָ כִּי פִי ה' דֹּבֵר וְעַל שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד נֹאמְרִים דְּבַר הַרְדִּ"ק: **כִּי פִי ה' דָּבָר - וְכִיוֹן שֶׁהוּא דָּבָר יְקִיִּים דְּבָרוֹ:**

הקשר רחב (רשות)

תפקיד הצום במקרא:

- דוד צם על בנו התינוק: שמואל ב, יב טו
- אחאב צם לאחר קבלת נבואת הפורענות: מל"א כא, כז-כט.
- תענית ציבור בעקבות צרה: יואל א, יד
- תענית אנשי נינוה לביטול גזירת הפיכת נינוה: יונה ג, ה
- תענית אסתר והיהודים לביטול גזירת המן: אסתר ד, ג-טז

צום לזכר החורבן: זכריה ז, ה; ח, יט : הקשר בין הפרק לבין יום הכיפורים:

"נבואה זו נקבעה להפטרם של שחרית יום הכיפורים ועל פי הלקח העולה מן הדברים: 'הלוא זה צום אבחרהו' תקנו חז"ל בתפילת נעילה: ותתן לנו.. את יום הכפורים הזה.. למען נחדל מעושק ידינו ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. ועוד אפשר שהאזהרה ושלה רצוצים חופשים רומזת לשילוח העבדים ולהשבת הנחלות ביום הכיפורים של שנת היובל: (עמוס חכם בפירוש דעת מקרא על ישעיהו עמ' תרכ"ב. להרחבה עיינו בסיכום הפרק שם)

תקיעת השופר במוצאי יום הכפורים מסמלת את תחילתו של היובל ואולי לכך רומזות המילים - כשופר הרם קולך.

כמו כן מפרש רד"ק על פסוקים יג- יד העוסקים בשבת- כעוסקים ביום הכיפורים. וכך דבריו:

רד"ק (יג)

לקדוש ה' מכוּבד - זה יום הכיפורים, שאין בו לא אכילה ולא שתייה. אמרה תורה: כבדהו בכסות נקיה

שמירת שבת בתנ"ך:

(1) בספר שמות:

כבר במדבר סין כאשר המן אינו יורד בשבת ובני ישראל מצטווים על שבות, אנו מוצאים חלקים מעם ישראל שאינם מקיימים את מצוות השבת ויוצאים מתחום שבת:

שמות פרק טז

(כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכַלְהוּ הַיּוֹם כִּי שַׁבַּת הַיּוֹם לַה' הַיּוֹם לֹא תַמְצְאוּהוּ בַשָּׂדֶה: (כו) שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטְאוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ: (כז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעֵם לִלְקָט וְלֹא מִצְאוּ: ס (כח)

וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה עַד אָנָּה מֵאַנְתֶּם לְשָׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי: (כט) רָאוּ כִּי הִנָּתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל בֶּן הוּא
 נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לַחֵם יוֹמִים שָׁבוּ אִישׁ תַּחֲתוֹ אֶל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: (ל) וַיִּשְׁבְּתוּ
 הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי:

ועל כך אומר המדרש:

שבת דף קיח עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון, שנאמר
 (שמות טז) ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט וכתוב בתריה ויבא עמלק.

(2) בספר במדבר:

אנו שומעים על המקושש עצים בשבת: (במדבר פרק טו)
 על כך אומרים חז"ל:

ספרי במדבר פרשת שלח:

ויהיו בני ישראל במדבר, בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ושניה חללו:

(3) תוכחת ירמיהו בפרק י"ז

(4) בספר נחמיה:

בימי הבית השני אנו מוצאים בספר נחמיה מאבק מורכב של נחמיה בעם על קיום מצוות השבת
 בעיקר בשל המסחר עם העמים הזרים.

נחמיה פרק יג

(טו) בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִּיהוּדָה דְרָכִים גְּתוֹת בַּשַּׁבָּת וּמִבֵּיָאִים הָעֵרְמוֹת וְעַמָּסִים עַל הַחֲמָרִים וְאִף יַיִן
 עֹנְבִים וְתַאֲנִים וְכָל מִשְׂא וּמִבֵּיָאִים יְרוּשָׁלַם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת וְאָעִיד בַּיּוֹם מִכָּרִם צִיד: (טז) וְהַצְרִים יָשָׁבוּ בָּהּ
 מִבֵּיָאִים דָּאָג וְכָל מִכָּר וּמִכָּרִים בַּשַּׁבָּת לְבָנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם: (יז) וְאָרִיבָה אֶת חֲרֵי יְהוּדָה וְאִמְרָה לָהֶם
 מָה הַדְּבָר הַרְעָה הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְלִים אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת: (יח) הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא
 אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֶת כָּל הַרְעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חֲרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת:
 פ (יט) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַם לְפָנֵי הַשַּׁבָּת וְאִמְרָה וַיִּסְגְּרוּ הַדְּלָתוֹת וְאִמְרָה אֲשֶׁר לֹא יִפְתְּחוּם
 עַד אַחַר הַשַּׁבָּת וּמִנְעָרֵי הָעֵמֶדֶתִי עַל הַשְּׁעָרִים לֹא יָבֹא מִשְׂא בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת: (כ) וַיְלִינוּ הָרֹכְלִים וּמִכָּרֵי
 כָּל מִמְּכָר מִחוּץ לְיְרוּשָׁלַם פְּעַם וּשְׁתַּיִם: (כא) וְאָעִידָה בָהֶם וְאִמְרָה אֲלֵיהֶם מִדּוֹעַ אַתֶּם לָנִים נֶגֶד הַחוּמָה
 אִם תִּשְׁנוּ יָד אֲשַׁלַּח בְּכֶם מִן הָעֵת הַזֶּה לֹא בָּאוּ בַּשַּׁבָּת:

רק ביד חזקה הצליח נחמיה לעצור את המסחר בשבת בירושלים.

מכאן אנו יכולים ללמוד עד כמה היה צורך לחזק אצל העם בתקופות שונות את מצוות השבת
 ולגרום לשמירתה בקפדנות רבה יותר:

הקשר אישי (רשות)

1. הזיקה בין הפעולות החיצוניות ובין הלב, ובין מצוות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו, והסכנה הגדולה שבניתוק ביניהם.

כאשר האדם מלא מעצמו אין לו מקום לדבר אחר, לא לאלקיו ולא לזולתו. ואילו כאשר האדם מצוי בתודעה של הכנעה, של שברון לב, של הקטנת האגו והגבלתו – הוא פותח מקום לקרבת ה' ולראיית הזולת.

תחושת המוגבלות שהצום יכול להביא אליה, מביאה להזדהות עם החלש, ולא להתעלמות ממנו. דווקא תודעת החיסרון היא שמביאה לשלמות.

2. כיצד נוכל אנחנו להפוך את ימי הצום שלנו לימים שיביאו אותנו לבקשת עשיית חפץ ה', ופתיחת ליבנו אל החלש?

3. זו הזדמנות להרחיב ולדבר על השבת ומשמעותה הרוחנית והאמונית. על המשמעות של המנעות מכל תכנון ומחשבת חולין בשבת - האם אנחנו מצליחים לעמוד בכך ומה אנו מרגישים כאשר הדבר מתרחש?